

УДК 330.3 (447)

Комар Т. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДУ ПОХОДЖЕННЯ ІНФЛЯЦІЇ

У статті визначається природа виникнення та сутність поняття інфляція в процесі еволюції економічних поглядів. Досліджено однофакторні та багатфакторні моделі виникнення інфляції. Визначено фактори, які спричиняють інфляційне зростання.

Ключові слова: інфляція, рівень цін, грошова маса, грошовий обіг, товар.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України досить актуальним є питання причин виникнення інфляції її сутності та впливу як на рівень життя населення так і на економічне зростання загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інфляція як специфічна властивість економіки відома упродовж декількох останніх століть. Теоретичну основу дослідження цього економічного явища становлять праці класиків світової економічної думки, таких як Д. Локк, Дж. Мілль, А. Маршалл, Дж. Кейнс, М. Фрідмен та інших. Однак, попри це, в економічній теорії не існує єдиної думки щодо сутності інфляції, форм її прояву та чинників, що її спричиняють.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У теорії і практиці переважає фрагментарне висвітлення сутності поняття інфляція, тому особливо цікавими є питання системного аналізу даної категорії.

Метою статті є з'ясування природи виникнення інфляції її сутності крізь призму часу.

Виклад основного матеріалу. Термін «інфляція» походить від латинського слова «inflatio», що в перекладі означає «здуття», «розбухання». Уперше його почали вживати в 60-70-ті роки XIX ст. у Північній Америці, грошовий ринок якої був переповнений паперовими знаками, що випускалися для фінансування громадянської війни. З тих часів це поняття широко ввійшло в наукову літературу і практичний лексикон. Однак подібні явища мали місце і в більш ранні епохи, хоча термін «інфляція» тоді ще не вживали для характеристики знецінення грошових знаків. В історії є свідчення, що і до другої половини XIX ст. інфляційні процеси мали місце, головною причиною їх тоді також була надмірна емісія державою грошових знаків. Так, перша мідно-грошова інфляція відбулася у Стародавньому Римі, залізно-грошова (VIII ст.), а потім і паперово-грошова (XI ст.) – у Стародавньому Китаї.

Як свідчать античні і середньовічні літературні джерела, інфляційні процеси в основному були тоді наслідком випуску неповноцінних грошових знаків і штучного псування монети державою.

Псування монет відбувалося, коли клеймлені зливки приймалися на рахунок, а не за вагою. При збереженні номіналу вага монет зменшувалася, змінювалася співвідношення цінних і лігатурних металів, які додавалися для надання монеті більшої твердості. Основною причиною такої інфляції була діяльність держави, яка, зловживаючи своїм монополюючим становищем у праві на карбування монет, зменшувала вміст дорогоцінного металу в них, а номінал залишала незмінним. Нова монета перебувала в обігу на рівні зі старою, яка поступово тезаврувалася – випадала з обігу, перетворюючись на скарби (цей процес – витіснення повноцінної монети – увійшов в економічну теорію під назвою «закон Грешема»). Такі заходи

держави були викликані бюджетним дефіцитом, який був наслідком військових та політичних дій.

Протягом усього часу погляди щодо суті та причин інфляції змінювалися, але все ж таки її пов'язували зі знеціненням грошової одиниці, наслідком чого було підвищення цін. Таким чином, більшість науковців XIX-XX століть пов'язували інфляцію саме із грошовим фактором. Єдиним джерелом інфляційних процесів тоді вважалася надлишкова емісія грошової маси, яку здійснювала держава. Це вело до надлишку грошей в обігу та його деформації. Підтвердженням цього є праці багатьох учених того часу, аналіз яких пропонуємо нижче.

Першим, хто висунув ідею про залежність рівня цін від кількості благородних металів, був французький економіст Ж. Боден. У своєму трактаті «Відповідь на парадокси де Мальструа» він дійшов висновку, що високі ціни, хоч і зумовлюються багатьма причинами, проте в основному залежать від збільшення кількості золота й срібла. Інші економісти XVI-XVII ст. (Б. Даванзатті, Дж. Монтаріні, Д. Локк), розробляючи ідею Ж. Бодена, поступово перетворили її у прямолінійний і механічний варіант кількісної теорії, що обмежувалася двома постулатами: 1) причиною зростання цін є зростання маси грошей в обороті, 2) міра зростання цін визначається мірою зростання маси грошей. Перше з цих положень дістало в літературі назву постулату причинності, а друге – постулату пропорційності.

Англійські філософи Д. Локк (1632-1704 рр.) та Д. Юм (1711-1776 рр.) стверджували, що рівень цін у середньому змінюється пропорційно до зміни кількості грошей, а інфляція виникає тоді, коли занадто багато грошей зустрічаються зі значно меншою кількістю товарів.

Також необхідно звернути увагу на дослідження економіста XVIII ст. Р. Кантільйона, який відзначав, що збільшення грошей в обігу не лише підіймає рівень цін, але також змінює їх структуру залежно від первинних одержувачів тількино емітованих грошей та їх відносного попиту на товари. Надалі цей ефект від «впорскування грошей» отримав назву «ефект Кантільйона».

На думку філософа Джеймса Мілля, кількість грошей в обігу має важливе значення для стабільності економічного розвитку. У своїх дослідженнях Дж. Мілль вказував на закономірні наслідки збільшення кількості грошей в обігу – зростання цін, падіння вартості паперових грошей, дестабілізацію виробництва. Хоч ця проблема тоді ще не була дуже актуальною, Дж. Мілль передбачив і описав згубні для виробництва наслідки інфляції. Він поширив свої висновки й на сферу формування міжнародного рівня цін, зазначивши, що закони грошового обігу діють на всьому ринковому просторі однаково, а інфляція в одній країні може спровокувати інфляційні процеси в інших [1, с. 94].

Суттєвий внесок у модернізацію кількісної теорії грошей вніс І. Фішер (1867-1947 рр.) – видатний представник математичної школи в сучасній економічній теорії. У своїй праці «Купівельна сила грошей, її визначення і відношення до кредиту, відсотків і криз» (1911 р.) він намагався формалізувати залежність між масою грошей і рівнем товарних цін. Математично рівняння обміну він представив у вигляді формули:

$$MV = PQ,$$

де: M (money) – кількість грошей, що перебувають у обігу протягом року;

V (velocity) – швидкість обігу грошей;

P (price) – середньозважений рівень цін на товари;

Q (quantity) – кількість товарів.

Економічний зміст рівняння полягає в тому, що на практиці сума всіх платежів буде дорівнювати сумі цін усіх товарів, які перебувають у товарообороті. Це рівняння показує те, що рівень цін прямо пропорційно залежить від кількості грошей (зростання грошової маси веде до зростання цін (інфляції)) і обернено пропорційно – від кількості товарів.

З наведеної формули випливає, що $P = \frac{M \cdot V}{Q}$, тобто середній рівень цін визначається трьома факторами: масою (кількістю) грошей, швидкістю їх обігу та фізичним обсягом виробленого продукту. Проте сам І. Фішер такого висновку зі своєї формули не зробив. Навпаки, він використав це рівняння, аби довести, що рівень цін повинен підвищуватися або знижуватися залежно від зміни кількості грошей, якщо водночас не змінюватиметься швидкість їхнього обігу або кількість відповідних благ. Тобто цією формулою він намагався довести лише відносну залежність цін від кількості грошей. Проте він не міг обмежитися простим припущенням незмінності двох інших факторів, оскільки вони насправді змінюються. Тому І. Фішер довів, що швидкість обігу грошей змінюється прямо пропорційно до їх кількості. Що стосується обсягів виробництва та товарообороту, то він вважав, що вони змінюються дуже повільно. Тому від їх впливу на ціни можна абстрагуватися, особливо на тривалих часових періодах.

І. Фішер вважав, що швидкість обертання грошей V є незмінною, а також обсяг виробництва Q не залежить від грошової маси. За цією теорією гроші мають вплив лише на ціни. Таким чином, інфляція, за теорією І. Фішера, є лише грошовим явищем, яке залежить від процесів, які відбуваються виключно у сфері грошового обігу.

У подальшому представники неокласиків унесли свої корективи у рівняння Фішера. Це можна побачити у працях англійських економістів А. Маршалла (1842–1924 рр.) і А. Пігу (1877–1959 рр.). Цей напрямок кількісної теорії отримав назву «кембриджського варіанту». У цьому трактуванні рівняння Фішера отримало такий вигляд:

$$M = KRP$$

де: M – обсяг грошової маси;

P – рівень цін;

K – фізичний обсяг товарів;

R – коефіцієнт Маршалла, що показує, яку частину номінального доходу суб'єкти бажають тримати у формі готівки (касових залишків). R є величиною оберненою до швидкості обертання грошей ($R = 1 / V$);

KRP – попит на гроші.

Кембриджський варіант кількісної теорії грошей – гнучкіший за фішерівський. Він відрізня-

ється від попередньої версії кількома новими методологічними підходами:

- увага зосереджується на мотивах нагромадження грошей конкретними суб'єктами ринкової економіки;

- гроші розглядаються як засіб збереження вартості та нагромадження;

- увага акцентується не лише на об'єктивних аспектах обігу грошей, а й на визначенні його суб'єктивних підвалин;

- докладніше розглядається проблема забезпечення грошової рівноваги. Так, головною проблемою стає проблема попиту на гроші (M), визначення мотивів їх нагромадження у касах та на рахунках окремих господарських суб'єктів ринку [2, с. 17-18].

Наприкінці XIX-на початку XX ст. з новою силою розгорілися дискусії навколо кількісної теорії грошей, що зумовлювалося низкою об'єктивних обставин.

По-перше, це високий рівень розвитку державно-монополістичного капіталізму і поглиблення загальної кризи капіталізму, які спричинили активне втручання держав в економічне життя країн. Ця обставина вимагала від науковців пошуку найефективніших шляхів і методів такого втручання, тому, цілком природно, що ці пошуки були спрямовані на грошову сферу.

По-друге, сама капіталістична економіка набула переважно грошово-кредитного характеру: гроші з простого посередника обміну перетворилися у ключову форму капіталу. Саме тому банки та інші фінансові інституції стали могутніми регуляторами суспільного виробництва.

У цих умовах усе очевиднішими ставали невідповідність старого устрою грошового господарства, що базувався на золотому стандарті, новим потребам суспільного життя та вузькість старих уявлень про сутність та принципи функціонування грошового механізму, насамперед, класичних постулатів кількісної теорії, що викликало необхідність їх перегляду.

Одним із перших, хто усвідомив цю необхідність і піддав критиці основні теорії грошей, у тому числі класичну кількісну теорію, був економіст М. Фрідмен (1912 р.), який дав більш глибоке трактування попиту на гроші. Він вважав, що гроші не лише засіб обміну, платежу чи накопичення, а й одна із форм багатства.

М. Фрідмен розробив сучасну версію кількісної теорії грошей. Ця версія подібна до неокласичної, оскільки передбачає гнучкість цін і заробітної плати, обсягу виробництва, наближеного до максимуму, та екзогенний характер грошей. Функція попиту на гроші у теорії М. Фрідмена має такий вигляд:

$$M = f(Y, \dots, x)$$

де: M – попит на гроші;

Y – номінальний дохід;

x – інші фактори.

Запропонована вченим функція попиту на гроші є найважливішим моментом його грошової теорії. Знаючи параметри цієї функції, можливо визначити ступінь впливу грошової маси на динаміку цін.

У повній відповідності з тезами кількісної теорії грошей монетаристи розглядають інфляцію як суто грошовий феномен.

Так, М. Фрідмен у лекції «Контреволюція у грошовій теорії» зазначає, що «...інфляція – це суто грошове явище, тому що вона пов'язана із зростанням грошової маси більше, ніж із змінами у виробництві» [3, с. 67].

У науковій праці «Кількісна теорія грошей» автор наводить приклади, які підтверджують його теорію. Такими прикладами є події в Росії 1917 року, коли у післяреволюційний період відбувалася гіперінфляція, у зв'язку з необмеженою емісією. Саме через це гроші майже повністю знецінилися, доводить М. Фрідмен. Але поряд з цим в обігу існували гроші, випущені ще передреволюційним царським урядом. І саме вартість цих грошей залишалася відносно стабільною, якщо вона виражалася у кількості придбаних товарів, і швидко зростала відносно більшовицьких грошей. Це відбувалося через те, що гроші царського уряду не було кому друкувати. Кількість цих грошей залишалася постійною, і тому вони зберігали свою вартість.

Також М. Фрідмен зазначає, що «заввичай «життя» інфляції в початковий період – це швидше зростання кількості грошей на одиницю продукції, ніж зростання цін. ... Від масштабу грошової експансії залежить та обставина, що зростання загального рівня цін може показувати дуже різні співвідношення зі зростанням кількості грошей, що припадають на одиницю продукції» [4].

На думку Мільтона Фрідмена, першочергова проблема грошової політики держави полягає в забезпеченні відповідності між попитом на гроші та їх пропозицією. Сталий попит на гроші забезпечує стабільність системи в цілому. Звідси грошове правило Фрідмена: приріст грошей в обороті повинен відповідати приросту валового національного продукту (ВНП).

Важливе місце в монетаристській теорії приділяється інфляційним очікуванням. Якщо в майбутньому очікується зростання цін, то виробники, відповідно, будуть прагнути зробити товарні запаси, а робітники будуть вимагати збільшення заробітної плати. Споживачі, у свою чергу, будуть корегувати обсяги і структуру споживання (наприклад, збільшиться попит на товари, ціни яких мають більшу ймовірність до зростання). Внаслідок цього у доходах зміниться співвідношення між частками споживання, заощадження та інвестицій. У результаті таких подій інфляційне очікування стає самостійним явищем, яке активно впливає на економічні процеси.

У роки світової економічної кризи 1929-1933 рр., яка отримала назву «Великої депресії», найбільш гостро проявилася нездатність капіталістичної економіки до безперервного розвитку. Саме в ці роки і виникає теорія планомірного розвитку економіки. До цього часу серед учених-економістів панувала думка, що за допомогою вільного ціноутворення економіка автоматично прямує до рівноваги, тобто до ситуації, коли сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції. Але дійсність спростувала ілюзії неокласиків щодо здатності ринкового механізму самостійно забезпечувати рівновагу на ринку товарів, праці й капіталу. Саме Дж. Кейнсом уперше була обґрунтована теза про необхідність державного втручання в господарське життя в напрямі стимулювання попиту. Таке стимулювання пропонувалося здійснювати за допомогою фіскальної політики і лібералізації монетарної політики. У світлі цих подій та ідей формулювався кейнсіанський, а пізніше й неокейнсіанський підходи до проблеми інфляції. Знаючи досвід кількісної теорії, Дж. Кейнс відмовився від жорсткого трактування її закономірностей. Натомість у своєму аналізі він використовував такі економічні категорії, роль яких у процесі з'ясування сутності інфляції ніким із попередни-

ків не розглядалася, наприклад, норма відсотка, рівень ліквідності різних платіжних засобів.

У твердженні Дж. Кейнса, справжня інфляція виникає тоді, «коли подальше збільшення ефективного попиту вже не призводить більше до зростання обсягу виробництва, а цілком витрачається на зростання одиниці витрат, що здійснюється суворо пропорційно збільшенню ефективного попиту ...» [5, с.224-532].

Одним із головних моментів кейнсіанського тлумачення інфляції є виокремлення певного «критичного рівня», який відрізняє просте збільшення цін на товари від інфляції. «Аж до цього моменту («критичного рівня») наслідки грошової експансії відрізняються один від одного тільки кількісно, і до досягнення цього положення немає таких точок, де можна було б провести лінію і оголосити, що умови інфляції вже наявні. Всяке попереднє збільшення кількості грошей, оскільки воно збільшує ефективний попит, витрачатиметься частково на зростання витрат на одиницю продукту і частково на збільшення обсягу виробництва» [5, с. 26].

Кейнсом був зроблений висновок, який чітко сформулював його ставлення до інфляції. Вчений відмовився від трактування інфляції як одностороннього негативного економічного явища. На його думку, певний рівень інфляції (повзуча, помірною інфляція) є корисним для стимулювання процесу зростання виробництва і ділової активності загалом. За допомогою ініційованої державою помірної інфляції економіка виходить на рівень більшої зайнятості ресурсів, поступово наближаючись до межі повної зайнятості, після досягнення якої інфляція перетворюється на «справжню», таку, що визначається зростанням кількості грошей в обороті, оскільки економіка не може адекватно відповісти зростанням обсягу виробництва на збільшення платоспроможного попиту.

Таким чином, головною інфляційною небезпекою для суспільства є перехід інфляції з «помірної» в «істинну» («справжню»). Останній варіант можливий, якщо держава стимулюватиме «ефективний попит» в умовах повної зайнятості. Саме проблема визначення межі між «корисною» і «небезпечною» інфляцією стала головною причиною кризи кейнсіанської теорії. На основі висновків Дж. Кейнса пізніше, в рамках неокейнсіанського напрямку, була створена так звана концепція «інфляції попиту».

Наступні дослідження в цьому напрямку продовжував англійський економіст А. Філіпс. Свої розвідки він присвятив вивченню зв'язку між динамікою номінальної заробітної плати і рівнем безробіття. Зв'язок між цими економічними категоріями виявився обернено пропорційним. Згодом аналогічний взаємозв'язок був виявлений між динамікою інфляції та рівнем безробіття. При дослідженні цієї залежності було встановлено, що зростання безробіття в Англії на 2,5-3% призводить до гальмування зростання цін та заробітної плати. Можна зробити висновок, що можливо позбутися безробіття або принаймні зменшити його рівень за рахунок прискорення темпів інфляції.

Значення кривої Філіпса та всіх інших аналогічних теоретичних конструкцій полягає в тому, що перед державою виникають чіткі орієнтири стосовно вибору принципів економічної політики. Суть цього вибору, виходячи з вищесказаного, така: хочете досягти стабільних цін – будьте готові до високих рівнів безробіття та падіння виробництва. Якщо ж прагнете досягти високого рівня

зайнятості, то слід очікувати посилення в економіці інфляції. Таким чином, інфляція в такому контексті розглядається як результат високого рівня зайнятості, а безробіття і спад у виробництві – це наслідок цінової стабільності.

У деяких учених виникали сумніви щодо того, наскільки стабільною в часі є множина комбінацій «рівень безробіття – темпи інфляції». Чи виражає крива Філіпса залежність, на яку політики завжди можуть покластися? Одним із перших з характеристикою кривої Філіпса в коротко- та довгостроковій періодах виступив М. Фрідмен [6]. Він прийшов до висновку про помилковість кейнсіанських підходів до використання цієї кривої через ігнорування в цих підходах проблем інформації в економіці.

Так, на думку М. Фрідмена, в довгостроковій перспективі існує вибір між прискоренням інфляції і рівнем безробіття, а не між рівнем інфляції і безробіттям. Зрештою, більш високий рівень інфляції обумовлює тимчасове, а не постійне зниження безробіття. Висока інфляція залишається, а безробіття повертається до природного рівня. Таким чином, довгострокова крива Філіпса є верти-

кальною, тобто природний рівень безробіття може поєднуватися з будь-яким стабільним рівнем інфляції.

Висновки. Отже, дослідивши праці видатних учених-економістів, можемо стверджувати, що динамічні зміни у світовій економіці вимагали нових поглядів щодо походження інфляційних процесів. Ці зміни були зумовлені посиленням процесів монополізації на ринках, державним втручанням в економіку, інтеграційними тенденціями у світовій економіці. Все це призвело до того, що грошовий фактор інфляції втратив своє значення. З'явилися чинники зростання цін, які перебувають поза межами грошових факторів. Такі явища, як монополістичне ціноутворення на ресурси, інфляційні очікування, динаміка зайнятості, структурні диспропорції в економіці стали ініціювати зростання цін незалежно від динаміки кількості грошей в обігу. На підтвердження цього П. Самуельсон писав: «Грошова експансія є швидше результатом, ніж причиною загальної довготривалої інфляції, так як центральний банк і влада повинні в кінцевому результаті пристосовуватися до ситуації і не допускати безробіття та стагнації» [7, с. 74].

Список літератури:

1. Корнійчук Л. Я. Історія економічних учень : навчальний посібник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К. : КНЕУ, 1999. – 562 с.
2. Гальчицький А. Теорія грошей : навч. посібн. / А. Гальчицький. – К. : Основи, 1998. – 415 с.
3. Костіна Н. І. Гроші та грошова політика : навч. посібник. – К. : НІОС, 2001. – 224 с.
4. Фрідмен М. Количественная денег / М. Фрідмен. – М. : Эльф, 1996. – 181 с.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс // Избранные произведения. – М. : Экономика, 1993. – 543 с.
6. Friedman M. The Role of Monetary Policy / M. Friedman // American Economic Review. – 1968, March. – P. 1-17.
7. Самуэльсон П. А. Инфляция и современный капитализм / П. А. Самуэльсон // Мировая экономика и международные отношения. – 1975. – № 3. – С. 62-84.

Комар Т. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тьчини

ЭВОЛЮЦИЯ ВЗГЛЯДОВ НА СУЩНОСТЬ И ПРИРОДУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ИНФЛЯЦИИ

Резюме

В статье определяется природа возникновения и сущность понятия инфляция в процессе эволюции экономических взглядов. Исследованы однофакторные и многофакторные модели возникновения инфляции. Определены факторы, которые влекут за собой рост инфляции.

Ключевые слова: инфляция, уровень цен, денежная масса, денежное обращение, товар.

Комар Т. В.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

VIEWS EVOLUTION ABOUT THE ESSENCE AND NATURE OF THE INFLATION ORIGIN

Summary

The article defined the nature and essence of the inflation concept in the evolution of economic views. Studied single-factor and multifactor models of inflation. Defined the factors that cause the inflation growth.

Key words: inflation, price level, money supply, money flow, commodity.